

ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ (του Γιάννη Ζήση)

✘ Στο τριπλό αίτημα του Διαφωτισμού για ελευθερία, ευημερία και λόγο οφείλουμε να αναδείξουμε –για λόγους συμμετρίας– **το αίτημα για ομαδικότητα, ενορατικότητα και την ελαχιστοποίηση ή την αποσύνδεση αυτών των εννοιών από την εκμετάλλευση του περιβάλλοντος και την εργαλειακή τους χρήση.** Έτσι, προτείνουμε,

1. την **ομαδικότητα**, για λόγους εξισορρόπησης, μερισμού, αλληλεγγυότητας και δικαιοσύνης σε σχέση με την ελευθερία και την ευημερία•

2. την **ενορατικότητα**, για να εξισορροπήσει τον λόγο ώστε να μην λειτουργεί ως αφανιστής του υποκειμένου του όντος, της εσωτερικότητας της προσωπικότητας και των ιδεών. Η ενορατικότητα είναι μια **συμπληρωματική** προσέγγιση και έκφραση του πνεύματος σε σχέση με τον λόγο, όπως θα έλεγε και ο Ανρί Μπεργκσόν.[1]

3. την **ελαχιστοποίηση** και την **αποσύνδεση διότι** είναι απολύτως αναγκαίες για να εξασφαλίσουμε όρους βιωσιμότητας του πολιτισμού και της οικονομίας ως προς το περιβάλλον και για να εξισορροπήσουμε ωσμωτικά την μεγάλη πίεση που ασκείται από το κοινωνικό, θεσμικό, επικοινωνιακό και οικονομικό περιβάλλον επάνω στον εαυτό μέσω των ενδογενών παθογενειών του, αυταπατών του, γοητειών και αλλοτριώσεών του.

✘

Οι βασικές αυτές αξίες, πάνω στις οποίες μπορούμε να αναλύσουμε την δυναμική των κοινωνικών φαινομένων, αναδεικνύονται επίσης και στην παθολογική τους εκτροπή. Για παράδειγμα, η ομαδικότητα, υπό μια υλιστική και αλλοτριωμένη εκδοχή της, μπορεί να εκτραπεί σε νεποτισμό, εθνικισμό, φονταμενταλισμό ή οικονομικό ολοκληρωτισμό.

Το αίτημα για απελευθέρωση από τα κλειστά συστήματα σκέψης

1. Όλες οι εκδοχές πρέπει να προσεγγισθούν υπό όρους διαλεκτικής εναρμόνισης, ώστε να προκύπτει μια οργανική, **εποικοδομητική σύνθεση**. Αυτό είναι ένα πρώτο πεδίο θεραπευτικής και επαναπροσανατολισμού της κοινωνιολογικής σκέψης.

2. Αποτελεί διαχρονική απαίτηση η **σκέψη που είναι ελεύθερη από αυθεντία, γοητεία, αυταπάτη, αλλοτρίωση και ολοκληρωτισμό**. Την αυθεντία αυτή πρέπει να την προσδιορίσουμε:

α. ως προς την εσωτερική της εκδοχή, που εκφράζεται ως αδιαλλαξία, ισχυρογνωμοσύνη ή αδυναμία αμφιβολίας, όπως θα έλεγαν ο Καρτέσιος ή, ακόμη, ο Κρισναμούρτι, αλλά και ως αδυναμία διαλόγου, ανοικτότητας ή αδυναμία εμπλουτισμού.

β. ως προς την εξωτερική της εκδοχή, που υποδηλώνει έναν ολοκληρωτισμό, μια κλειστή συλλογική τομεακή αντίληψη, ονοματολογική αναφορά και εγκυρότητα.

Σε αυτό το σημείο, είναι σαφές πως υπάρχουν πολλοί στοχαστές που εργάστηκαν για το τέλος των κλειστών συστημάτων σκέψης. Δύο από τα πολλά παραδείγματα αναφέρουμε εδώ:

από την Ανατολή, τον Βούδδα, που εισηγήθηκε τον τερματισμό της αυθεντίας και την **εσωτερίκευση της εγκυρότητας** μέσω στοχασμού και δοκιμής στο πεδίο της πράξης, με αφθονία δράσης•

από την Δύση, τον Έντμουντ Χούσερλ, τον θεωρητικό της φαινομενολογίας.

Κατ' ουσίαν, το αίτημά μας είναι να αναγνωρίσουμε και να επισπεύσουμε **το τέλος των κλειστών συστημάτων σκέψης** και **επικοινωνίας** και **πράξης**. Δυστυχώς, ακόμη και οι πιο «σύγχρονες» επιστήμες, όπως η φυσική, η βιολογία και η κοσμολογία, αναπτύσσονται ως κλειστά συστήματα και επιδιώκουν την ολοκλήρωση τους ως τέτοια. Αυτό συμβαίνει παρά τα εγχειρήματα:

1. της μη πληρότητας των Πάουλι και Γιουνγκ στη σχέση του ψυχολογικού με το φυσικό αιτιατό και με το φαινομενολογικό γενικότερα επιστητό•

2. του Γκαίντελ, όπου τοποθετήθηκε οριστικά με μαθηματική αποδεικτική• [2]

3. εκείνων που επιδιώκουν να αναζητήσουν την γονιμότητα μεταξύ των επιστημών και που την αναδεικνύουν ως πεδίο καινοτομίας όπως ο Πιαζέ. [3]

Το πρόβλημα μας είναι ότι τα κλειστά συστήματα λειτουργούν με την έννοια της αυθεντίας των διατυπώσεων, της επωνυμίας των επιστημόνων –όπως του Ντόκινς, του Χώκιν και άλλων. Σε όποιο στρατόπεδο και αν ανήκουν οι αποφαικότητες τους –έστω και αν είναι εκτεθειμένες όπως οι αποφαικότητες του Κέλβιν – [4] **λειτουργούν ως μαζικοί ελκυστές.**

Γενικότερα, πάντως, όπως με έμφαση το υποδηλώνει και ο Χούσερλ, **είναι αδύνατον να ολοκληρωθεί μια επιστήμη μέσα στον εαυτό της δεδομένου πως αποτελεί ανθρώπινη δημιουργία.**

Η εξελικτικότητα και η μη μορφοποιημένη πληρότητα

Ταυτόχρονα, έχουμε το πρόβλημα των κλειστών συστημάτων ως τρόπων σκέψης. Εδώ έχουμε δει τη διένεξη των τρόπων γύρω από τα θέματα της αναγωγικότητας. Τα έχουμε δει, επίσης, και ως προσομοιωτική της ολιστικής θεώρησης, αλλά και με την κριτική της μη γραμμικής και μορφοπλασματικής δυναμικής και πολυπλοκότητας, γνωστής και ως θεωρίας του χάους – αν και, εσφαλμένα γνωστής ως θεωρίας του χάους.

Παράλληλα, έχουμε τις παγίδες της αυθεντίας και της μόδας ή της φάσης που διέρχεται ένα σύστημα στην ανάπτυξή του. Αυτό το έχουμε δει να λειτουργεί κυκλικά στον ανθρώπινο πολιτισμό και την εξέλιξη του. Εδώ έχουμε όλες τις –κατά Πηρς, κατά Βάκωνα ή άλλες– πιθανές διαδικασίες λάθους, θεωρώντας το λάθος ή την

ατέλεια, όπως θα έλεγε ο Μάσλοου, ως κλειστότητα αυτή καθ'εαυτή.

Αντίθετα, ο Μίλοβαν Τζίλας, στην «Ατελή Κοινωνία» του, θεώρησε την ατέλεια ως **εξελικτικότητα, ως εν δυνάμει εξέλιξη μη μορφοποιημένης πληρότητας** ή μη μορφοποιημένης ολοκλήρωσης. Εδώ αναγνωρίζεται η αδυναμία και η ατέλεια ως εξελικτικός παράγων και αυτή τη διττή δυναμική εντοπίζει και ο Μάσλοου. Είναι, από μία άποψη, ο αφοπλισμός της σκέψης από τον ερεθισμό της, από την αποκλειστικότητα της, από την τάση της για ολοκληρωτισμό και για υποκατάσταση της πνευματικότητας και άρνηση της αλήθειας.

Επιπλέον, **η πλήρης αντικειμενικοποίηση του κοσμοθεωρητικού συστήματος μπορεί να θεωρηθεί ως ολοκληρωτική πλάνη, και αυτό είναι εγγύτερα στην αλήθεια, καθώς στηρίζεται σε μια φαντασμαγορική ψευδαίσθηση** – είναι σαν πέπλο απόκρυψης και υποκατάστασης του όντος.

Δεν υπάρχει βασιλική οδός για την πνευματική βιωματικότητα και κοσμοθεώρηση, ούτε για τους ιδρυτές ούτε για τους οπαδούς. Τέτοιου είδους πρακτικές τρόπου και πράξης αποτελούν απλοϊκότητες, είναι ολοκληρωτισμοί και δεν συνιστούν απλότητα ούτε σύνθεση. Απλότητα και σύνθεση είναι έννοιες ενιαίες και, ταυτόχρονα, υπερβατικές, έναντι προσομοιωτικών απλοϊκότητων και ιδεολοποιημένων πραγματικοτήτων.

Απλοϊκότητα και απλότητα

Η παγίδα της απλοϊκότητας ως υποκατάσταση της απλότητας είναι θεμελιώδες πρόβλημα. Σε αυτή τη λογική κινούνται, ως εξωτερικά μονοδιάστατα εγχειρήματα, οι επιστημονικές κλειστότητες, οι μονοδιάστατες αναγωγές όπου επιδιώκεται μια απλοϊκή κατάληξη ως αφετηρία κοσμοθεωρητική. Αυτή, όμως, η κοσμοθεωρητική αφετηρία λειτουργεί στο πλαίσιο και τη δυναμική των αναγωγών της συνείδησης και της ζωής ιδωμένων ως κλειστών πράξεων ή κλειστών απλοϊκότητων, όπως, για παράδειγμα, έχει συμβεί με τις σωματιδιακές λογικές ή βιοχημικές ή βιομοριακές αναγωγές.

Η κριτική που ασκούμε δεν σημαίνει άρνηση της εποικοδομητικότητας της ειδικής ανάπτυξης. Πράγματι, αυτή την πρόσκληση για ανοικτότητα την εκλάμβαναν συνήθως οι πάντες ως άρνηση. Αυτό έκαναν και οι θρησκείες και, σε τελική ανάλυση, είναι θέμα τρόπου και όχι τομέα. Η επιστήμη μπορεί να εκληφθεί ως θρησκεία και η θρησκεία μπορεί να εκληφθεί ως επιστήμη.

Αυτός ο συγκρητισμός λειτούργησε, επίσης, και στην άρνηση διαθρησκευτικής εποικοδομητικότητας. Θα πρέπει να κατευθυνθούμε σε μια αποδοχή όλου του φάσματος και όλης της διαφασματικής αλληλεπίδρασης εάν θέλουμε να είμαστε εποικοδομητικοί στην κατεύθυνση της σύνθεσης, της απλότητας ως περιεκτικότητας, αφαίρεσης και υπερβατικότητας στην αντίληψη και την ερμηνεία.

Για τη δυναμική του σκοπού

Η κοινωνιολογική σκέψη, για να λειτουργήσει ως ένας παράγοντας μόχλευσης των εσωτερικών και των εξωτερικών εξελίξεων, θα πρέπει –μεταξύ των άλλων– να αποκτήσει μια νέα διάσταση σκοπού και στόχου. Πρέπει να αποκτήσει τη **δυναμική του σκοπού** με ένα μεγαλύτερο εύρος και προσδιορισμό κατεύθυνσης από όσο έχει γίνει μέχρι σήμερα. Έτσι θα αναζητήσει την ανάκτηση της επάρκειάς της και θα επιτελέσει τον ρόλο της. Το έλλειμμα ενός σκοπού την κατέστησε αδύναμη μπροστά στη μεταβολή των συνθηκών. Τη μεταβολή των συνθηκών την υπερέβη χωρίς να έχει ως αντανακλαστικό της την παρακολούθηση αυτών των εξελίξεων.

Ο σκοπός, ακόμη και ως αντανακλαστικό, λειτουργεί ως παράγοντας συνοχής και παράγοντας εξέλιξης. **Η τάση να εξαφανίσουμε το υποκείμενο ως φορέα σκοπού λειτουργεί ως ένας εξοντωτικός μηδενισμός και όχι ως δημιουργική αφαίρεση.**

Αναφορές:

[1] Bergson, Henri, 1962, “Εισαγωγή στη Φιλοσοφία”, εκδόσεις ΔΙΦΡΟΣ, σελ. 60.

«Προτιμότερο δεν είναι τότε να ονοματίσουμε με άλλο όνομα μια

λειτουργία πού δεν είναι βέβαια εκείνο πού συνήθως ονομάζεται διάνοια; Εμείς λέμε πως είναι ενόραση. Αντιπροσωπεύει την **προσοχή πού δίνει το πνεύμα στον εαυτό του**, ενώ προσηλώνεται στην ύλη, πού'ναι το αντικειμενικό του. Η συμπληρωματική αυτή **προσοχή μπορεί να καλλιεργηθή μεθοδικά** και να αναπτυχθεί. Έτσι, θα συσταθεί μια επιστήμη του πνεύματος, μια πραγματική μεταφυσική, που θα ορίση το πνεύμα θετικά, αντί ν' αρνείται απλώς, όσον αφορά αυτό, παν ό,τι γνωρίζομε για την ύλη. Έτσι, εννοώντας την επιστήμη, αναθέτοντας στην ενόρασι τη γνώσι του πνεύματος, δεν αποσύρομε τίποτ' από τη διάνοια, γιατί υποστηρίζομε πώς η μεταφυσική πού ήτανε έργο καθαρής διανοίας απέκλειε το χρόνο, πώς από τη στιγμήν εκείνη αρνιότανε τα πνεύμα, ή το όριζε με αρνήσεις· την ολότελ' αρνητική αυτή γνώσι του πνεύματος την αφήνομε πρόθυμα στη διάνοια, αν η διάνοια επιμένει να την κρατήσει· υποστηρίζομε απλώς πώς υπάρχει και κάποια άλλη».

[2] Ο Γκαίντελ (1906-1978) καταλήγει στην εξής διατύπωση για το **θεώρημα της μη πληρότητας**: κάθε σύστημα αξιωμάτων περιλαμβάνει προτάσεις τις οποίες δεν μπορούμε να διερευνήσουμε αν είναι αληθείς ή ψευδείς με τα μέσα που μας δίνει το ίδιο το σύστημα. Με άλλα λόγια, για να μπορέσουμε να αποδείξουμε τις αξιωματικές αυτές προτάσεις πρέπει να χρησιμοποιήσουμε ένα άλλο σύστημα αξιωμάτων, ακόμα πιο ευρύ, που να περιέχει το προηγούμενο. Έτσι, όμως, μένομε και πάλι με την αδυναμία μας να αποδείξουμε το ευρύτερο αυτό σύστημα και χρειαζόμαστε κάτι ακόμα ευρύτερο. Τελικά, φαίνεται ότι η γνώση μας για το κάθε τι πάντα θα απαιτεί περισσότερα στοιχεία που αναγκαστικά θα μας δίνονται μόνο απ' έξω από το υπό μελέτην σύστημα.

«Με αυτό το θεώρημα, **ο Γκαίντελ έθεσε τέλος στην αναζήτηση της βεβαιότητας στα μαθηματικά**, αποδεικνύοντας ότι δεν υπάρχει βεβαιότητα και δεν μπορεί να υπάρξει, **όπως ακριβώς είχε κάνει ο Χάιζενμπεργκ στη φυσική**». <http://www.physics4u.gr/>

[3] Γιάννης Ζήσης, “Ψυχολογικές σχολές σκέψης και μέλλον”, 7 Απριλίου 2010.

Ο Ζαν Πιαζέ (1896 – 1980), με την «αναπτυξιακή ψυχολογία» του, είναι ένας από τους πρώτους που έκανε μια σύνθετη αναφορά στην έρευνα της ψυχολογικής δομής, με την εξέταση τόσο των λογικών όσο και των βιολογικών δομών. Η λογικοποίηση της ψυχολογικής έρευνας άνοιξε έναν νέο ορίζοντα. Ο Πιαζέ άνοιξε έναν δρόμο στη λογική μέσα από τον οποίο αυτή μπορεί να παρέμβει εκπαιδευτικά και παιδαγωγικά στην ψυχολογική δομή. Ανέδειξε τη λογική ως ένα ψυχολογικό όργανο. Το μοντέλο του Πιαζέ είναι απρόσωπο, αφορά περισσότερο την νοητικότητα και την έλλογη ψυχολογική δομή και λιγότερο την –παρορμητική– αισθαντικότητα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύνθεση αυτής της λογικής με την γενετική πληροφορία.

[4] Δεληβοριάς Αλέξης, “Εκατό Χρόνια από το θάνατο του Κέλβιν”, <http://www.eugenfound.edu.gr>

«Παρόλο που ο ίδιος (ο Κέλβιν) είχε υποστηρίξει ότι δεν υπήρχε πλέον τίποτα νέο να ανακαλυφθεί στις φυσικές επιστήμες, η πραγματικότητα έμελλε να τον διαψεύσει, αφού η εποχή του, της κλασικής φυσικής, στην οποία είχε τόσο συνεισφέρει και ο ίδιος, πλησίαζε πια προς το τέλος της. Στους εορτασμούς για την 50η του επέτειο ως καθηγητής ο Κέλβιν είπε στο κοινό του: «Μία λέξη χαρακτηρίζει τις πλέον επίπονες προσπάθειες που κατέβαλα για την ανάπτυξη της επιστήμης ... Αυτή η λέξη είναι αποτυχία. Δεν γνωρίζω τίποτα περισσότερο για τις ηλεκτρικές και μαγνητικές δυνάμεις ή για τη σχέση μεταξύ του αιθέρα, του ηλεκτρισμού και της ύλης, ή για τη χημική συγγένεια απ’ όσα γνώριζα και προσπάθησα να διδάξω στους φοιτητές μου της φυσικής φιλοσοφίας 50 χρόνια πριν στο πρώτο μου μάθημα ως καθηγητής».

Και, πραγματικά, δύο μόλις χρόνια πριν πεθάνει, ένας άγνωστος νεαρός, υπάλληλος σε γραφείο ευρεσιτεχνιών στη Βέρνη, ολοκλήρωσε πέντε επιστημονικές εργασίες, οι οποίες έμελλαν να αλλάξουν τον κόσμο. Αυτός ήταν ο Άλμπερτ Αϊνστάιν και αυτή είναι μια άλλη ιστορία... .»

Γιάννης Ζήσης, συγγραφέας

Το παρόν άρθρο αποτελεί μέρος του δοκιμίου με τίτλο Η ΚΡΙΣΗ, Η ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ, Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΣΚΕΨΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ. Με την παρούσα σειρά δημοσιεύσεων πιστεύουμε πως συμβάλουμε στη γέννηση μιας νέας κοινωνιολογικής θεωρίας που θα δίνει ικανοποιητική ερμηνεία στα σύγχρονα κοινωνικά φαινόμενα και θα προτείνει ένα βιώσιμο διέξοδο από τα σύγχρονα αλληλένδετα αδιέξοδα. Η νέα κοινωνική σκέψη καλείται να επαναθεμελιώσει τις σχέσεις ατόμου και ολότητας, ολότητας και δικαιοσύνης και να μεταθέσει το επίκεντρο της επιστημονικής προσέγγισης αλλά και της λειτουργίας του κράτους **από το κράτος δικαίου ή το κράτος έθνος στο κράτος κοινωνία.**

Πρώτη δημοσίευση: 20 Ιουνίου 2011